

MŰVÉSZHÁZASPÁROK II.

Anna Margit és Ámos Imre

DOI 10.35402/kek.2024.5.31

A tanulmány Anna Margit és Ámos Imre, a 20. századi magyar művészettörténet kiemelkedő festőművészpárjának munkásságát mutatja be. A művészek szoros szerelmi és alkotói kapcsolatban éltek, művészetük kölcsönösen hatott egymásra. Műveik a 20. század traumáinak, a zsidó sorsnak és a túlélésnek megrázó dokumentumai, egyéni, expresszív stílusban ábrázolja az elmondhatatlant. S. Nagy Katalin a művészek életműveinek elemzésére összpontosít, kiemelve a közös motívumokat, stílusjegyeket és tematikai fókuszokat. A művek elemzése mellett a szerző érzékenyen ábrázolja a korabeli művészeti kontextust és a művészeket érő személyes traumákat (munkaszolgálat, holokauszt).

Mindkét művész expresszionista stílusban alkotott, szürreális elemekkel. Ámos Imre műveire jellemzőek a misztikus, apokaliptikus víziók, míg Anna Margit festészetében a derűs, színes női portrékat a történelmi események következtében a szorongás, a magány és a szenvedés ábrázolása váltja fel. Gyakran festettek önarcképeket, Anna Margit a háború és a pusztulás traumáinak feldolgozásához bábukat használt. A háború utáni művészetében a szürreális világkép, a groteszk humor, a magány és a távolságtartás jelent meg. Ámos elvesztése után Anna Margit az Európai Iskola tagjaként szerepel kiállításokon, fő motívuma az antropomorf bábú. Az 1948-as rendszerfordulat után a művészeti élet a perifériára szorult, ennek ellenére Anna Margit mégis kitart, fest, az özvegyesség motívuma kap kiemelt jelentőséget a magányt és veszteséget kifejező munkáiban.

Anna Margit és Ámos Imre művészete a 20. század traumáinak megrázó dokumentuma. A művészek szoros kapcsolata és kölcsönös inspirációja mindkettejük munkásságára mélyen hatott. Ámos tragikus sorsa és Anna Margit küzdelme a túlélésért, valamint az alkotásban való kitartásuk a magyar művészettörténet szerves részévé vált, alkotásaik a háború utáni korszak jelentős művei közé tartoznak.

Ők ketten azok a festőművészek, akikről nem lehet úgy írni, műveiket értelmezni, hogy ne legyen szó egymást segítő kapcsolatukról, művészi felfogásuk rokonságáról, kölcsönhatásáról. Élettörténetük nagyon fiatalon összekapcsolódott, és Ámos Imre korai halála után, Anna Margit festményeiben is

dokumentált hosszú özvegysege során is évtizedeken át folytatódott.

Ámos Imre 1907. december 7-én született Nagykállóban, 1944 őszén pusztult el Ohrdurfban (Németország) egy hosszú „eröltetett menet” gyötrelmeiben. Anna Margit 1913. december 23-án született Borotán, 1991. június 3-án halt meg Budapesten. Nagyon fiatalon ismerkedtek meg, Anna Margit 17 éves, Ámos 23. „A rajzképző iskola folyosóján jött velem szembe egy szeptemberi reggelen... kicsike volt és kerek, finom vonású”, „természetre is lány és nőies, majdnem mindig szomorú, magába forduló, sokat vívódó ember” – emlékezik Anna Margit. Nagyon gyorsan alakul ki a kapcsolatuk, gyorsan összeköltöznek. „Hamarosan laktunk mindenhol együtt, mindenféle kicsi belvárosi sufniban, szobában, paravánokkal lekerített szobasarkokban, idegenekkel egy szobakonyhában, szalmazsákon.” Nagyon szegényen. Némileg támogatta őket Ámos két nagybátyja, alkalmi munkákat vállaltak, kulcsokat festettek és lámpaernyőket, az OMIKE menzáján étkeztek. Ámos Rudnay Gyula osztályában tanult a Képzőművészeti Főiskolán, Anna Margit 1932 és 1936 között Vaszary János magániskolájában (Vaszaryt eltávolították a főiskoláról). Vaszary kiemelt figyelemmel kísérte tanítványa felkészülését a szakmára, tőle ered a híressé vált meg megjegyzés: „Naccsádkám, magának festék folyik az ereiben.” Ámossal kölcsönösen támogatták egymást a munkában, ez is erősítette kapcsolatukat.

Nyaranta azonban kénytelenek voltak elválni egymástól, hazaköltözni, ahol legalább rendszeresen tudtak étkezni, és nem kellett albérletet fizetni. Ámos Imre és Anna Margit otthon is folyamatosan festett, rajzolt, szerető, elfogadó család vette körül őket. Mindketten zsidó származásúak. Anna Margit később is sokszor megfogalmazta: „Zsidó vagyok, de nem vagyok vallásos.” Ámos számára fontos kötevényt jelentett a zsidó vallás, a nagykállói haszid hagyomány és a híres csodarabbi ottani sírja. Nagyapja, Lisser Adolf a nagykállói zsidó iskola tanára és elismert talmudoktató. 1937-ben Ámos így emlékezik. „Tele vagyok emlékképekkel és misztikus gyermekkori mesék – Kálló szent levegője, Nagyapám talmud meséi és magyarázatai – tudat alatti és tudatos lerakódásaival.”

Ötéves volt, amikor édesapja meghalt, és az anyai nagyszülő házába költöztek. Édesanyjával igen szoros, bensőséges a kapcsolata, sokszor megfestette, megrajzolta. A gimnáziumban is már sokoldalú tehetségként tartották számon, verseket írt, festett, rajzolt, hegedült. Szívesen járt haza Budapestről, ahova 1926-ban költözött. Képeiben fontos motívum a nagykállói zsidó iskola, temető, a csodarabbi sírja, a péntek esti családi gyertyagyújtások, az ünnepek tárgyi kellékei. Itthon Taub Izsák terjesztette el a haszidizmust, Ámos gondolkodásmódjára, hitvilágára, képzeletére erős hatást gyakorolt. Egyik hazalátogatásakor írta: „Asszociatív expresszionizmusnak” nevezi műveit.

Amikor távol vannak egymástól, rendszeresen leveleznek, beszámolnak egymásnak. Ebből nő ki Ámos *Naplója*, amelyet 1935-ben kezd írni (először 1964-ben jelent meg a *Magvető Almanach*-ban). Az 1931 és 1938 között Anna Margithoz írt levelekből a *Múlt és Jövő* 1999 évi kiadásában megjelent kötetben szerepel jó néhány.

Anna Margit Dobozon élő családtagjainál töltötte a nyarakat, amiket Ámos Nagykállón (Gyula város környéke), anyai nagyanyja házához kötődnek első élményei: a családot összekötő zsidó ünnepek, imák és a paraszti játékok, kukoricacsutkákból bábok, babák. 4-5 éves, amikor első portréját festi. A harmincas években a Békés megyei településen nyaranta a szép, vonzó fiatal lány derűs önarcképrajzokat készített, színes női portrékat festett, még nyoma sincs az 1938 utáni szürreális világképnek.

Közben Ámos Imre megváltoztatja nevét (az eredeti Ungárt nem kedvelte), a Kr. e. 8. századi héber próféta nevével jelzi festményeit, és hivatalosan is engedélyezik. Anna Margit is nevet változtat. Eredetileg Sichermann Margit, majd a család Sólyomra magyarosít, ez azonban nem tetszik neki. Apja gazdatiszt, „az elmagyarosodott paraszt zsidó típusa”, Levendel László orvos, műgyűjtő megállapítása szerint (*Kritika*, 1993. 12. szám).

1935-ben házasodnak össze, Anna Margit 22 éves, Ámos Imre 28. Változatlanul nagyon szegények. Műtermük olyan hideg, hogy látogatása után a főrabbi két zsák tüzelőt küldet nekik. Viszont sokat és folyamatosan dolgoznak, és 1936-ban együtt mutatkoznak be az Ernst Múzeumban – rendkívül fiatalon a múzeum 25. éves jubileumi kiállításán. A mindössze 23 éves festőnek ez az első nyilvános szereplése. (1968-ban, 55 évesen mutatkozhat be az Ernst Múzeumban újra). Ámos addig is részt vett a Nemzeti Szalonban a Szinyei Társaság kiállításain, 1934-ben első díjjal jutalmazták, a

kritikusok méltatták „az álmok országútját járó... ifjú messzevágyót” (Lázár Béla). Rendszeresen ír irodalmi értékű verseket Anna Margitnak. Több szemtanú szerint a zárkózott, melankolikus, bizalmatlan fiatalember csak a feleségének nyílt meg, csak vele volt bensőséges kapcsolata. Ezt erősítette a képzőművészet iránti elkötelezettségük, a festés mint életforma melletti döntésük. Ámos ugyanakkor így fogalmaz: „bizonyos spirituális jelleget szeretnék belevinni minden dolgomba.”

1937-ben régi közös vágyuk teljesül: kevés pénzzel Párizsba utazhatnak. A három hónap alatt megismerkedhettek Picassóval, a kortárs európai festészettel. Meghatározó élmény számukra a személyes találkozás a már otthon is csodált, tisztelt Chagall-lal. Chagall szintén vallásos haszid zsidó közösségben nevelkedett, érdeklődve fogadta a két fiatal művészt. Biztatta őket, hogy maradjanak Párizsban. Chagall szürrealista látásmódja, költőisége, zsidó–orosz–francia identitása nemcsak Ámos hasonló képi világára hatott megerősítően, hanem Anna Margitéra is, aki addig főleg önarcképeket, fiatal lányokat festett, rajzolt. Közös életüknek egyik legnagyobb élménye volt a Chagall műtermében tett látogatás 1937. október 4-én. Ezt a dátumot Ámos ráírta arra a rajzra, amelyen megörökítette a karosszékében ülő derűs, középkorú, a modern művészetben már nagy tekintélynek számító festőt (a rajz a Hatvány Lajos Múzeumban, Hatvan tulajdona). A portré háttérében vityebszki házak és feleségének, Bellának látomásos, repülő képmása látható. A rajz jellegzetesen álomszerű képalakítása is bizonyítja Ámos szellemi rokonságát Chagall-lal. A magyar művészettörténetben Ámost szokás „magyar Chagallnak” nevezni.

Itt csak arra nyílik lehetőségen, hogy felhívjam a figyelmet az alapvető különbségekre. Chagall derűs, bizakodó személyiség, aki a tragikus, apokaliptikus bibliai jelenetekben és az aktuális történelmi borzalmak közepette is megőrzi hitét, bizalmát, reményeit. Ámos melankolikus, szorongó személyiség, még a házastársi együttlétüket megmutató képeket is átlengi a szomorúság. Chagallnál tett látogatásuk emlékéért egy vízfestmény is őrizi, ezen Anna Margit félprofil portréja is látszik (a Magyar Zsidó Múzeum tulajdona).

Ámos Imre és Anna Margit már házasságkötésük (1935) előtt is gyakran megfestette, lerajzolta egymást. Szerény albérleteik egyben műteremként is szolgáltak, így természetesen modellként is megörökítették házastársukat. Kettejükéről Kállai Ernő, a korszak elismert művészettörténésze írt

1942. április 19-én a *Pester Lloyd*-ban, cikkének címeiben nevüket kiemelve. Szerinte Ámos már „jó nevet vívott ki magának” a magyar művészetben, Anna Margit „nehezen érvényesül”, és megállapítja, hogy „művészileg felettebb lebilincselő tehetőség”. Magasra értékeli mindkettejük festő nyelvét, egyedi ábrázolásmódját, Ámos vizionárius tartalmait és Anna Margit különös temperamentumát.

Ámos Imre megismerkedésüktől kezdve folyamatosan készített Anna Margitról rajzokat, akvarelleket és kettejükről kettős portrékat is. 1934-től 1938-ig festett képet *Kettős portré* címmel. Ez utóbbi kis méretű tempera, tus, akvarell. Ámostól szokatlan intenzív színekkel, egyértelmű szerelmi vallomás az előtérben látható szép, fiatal nőhöz. Leveleiben, *Naplójában* ugyanazt fogalmazza meg, mint amit ezen a szinte expresszív művén: önmagához képest feleségét erős, határozott, céltudatos személyiségnek látja és látatja. 1942-ben, a munkaszolgálatok között festett olajképe a *Szalonnás csendélet festőpárral*. A képtér legnagyobb részét az asztal tölti ki, rajta a szalonna, ami Ámos *Naplója* szerint 1938 körül rendszeres reggelijük és vacsorájuk volt. Az asztal mögött furcsa pozícióban a festőpár, mintha nem is valóságos élőlények volnának.

Anna Margit is megfesti Ámost is, kettősüket is, de nem olyan sokszor, mint férje őt, akinél szinte állandó téma, motívum. Az 1936-ban festett *Műterem* a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona, az 1937-ben festett *Kettős portré (Szerelem)* a Ferenczy Károly Múzeumban van. Az 1942-es *Együttézés (Szerelem)* már a jellegzetes, rá jellemző festésmódban készült, erős színek, vastag kontúrvonalak. Az asszony – ő – óvó, védő mozdulattal érinti a nála törekenyebb férfit, Ámost. Ez már a munkaszolgálatok korszaka, amikor hosszú időket kénytelenek egymás nélkül tölteni. Ámos *Naplójában* beszámol arról, milyen nehezen viselik a távollétet, a szétszakítottságot. Egyetlen idézet: „Borzasztó egyedül érzem magam most, hogy bemegy Pestre” (1939. augusztus 1. *Napló*).

Anna Margit és Ámos Imre 1935 nyarán jártak először együtt Szentendrén, a Duna-parti kisvárosban. Ámos Imre naplójegyzetei és városképei tanúskodnak arról, hogyan erősödik kötődésük a helyhez és az ottani művészekhez. A harmincas években a motívumokban gazdag, szép kisváros a magyar képzőművészetben egyre jelentősebb szerephez jut, és ehhez ők ketten is hozzájárulnak műalkotásaikkal. (Ámos Imre: *Szentendre*, 1937; *Szentendrei tér kocsival*, 1938; *Szentendrei*

önarckép angyalokkal, 1939; *Szentendre*, 1943; Anna Margit: *Önarckép*, 1940). Vajda Lajos festő barátjuk 1938-ban meghívja a házaspárt Szentendrére, 1941-ig ott töltik a nyarakat, festenek, beszélgetnek a modern művészetéről. Ámos Imre 1941-ben festi *Művészek* című temperaképét (Magyar Nemzeti Galéria), melyen lehet, hogy ők ketten látszanak festés közben. *A festő szentendrei házak között* megidézi azt a kisvárosi közeget, környezetet, amelyben barátaik – Vajda Lajos, Vajda Júlia, Bálint Endre, Szántó Piroska – együtt alkotnak. Az *Alkony* (1940) című olajkép is vallomás arról, hogy a zsidótörvények, a háborús fenyegetések ellenére Szentendre és főleg Anna Margit, akinek a meggyötört férfi a fejét az ölébe hajtja, még mindig táplálja a reményt.

1940 és 1943 között Ámos Imrének munkaszolgálatra kellett bevonulnia zsidó sorstársaihoz hasonlóan. Ez kizárást jelentett a katonai szolgálatból, de nem mentesítette őket a háborús részvétel alól. Ez három alkalommal három-három hónap távollétet jelentett feleségétől. Majd a keleti frontra vitték, Ukrajnába, 14 hónapra. Amennyire lehetett, levelezőlapokon tartotta a kapcsolatot feleségével, és amikor csak lehetett, rajzolt, vázlatokat készített, számtalanszor megörökítve önmagát is. 1940 és 1944 között a drámai feszültséggel telített, apokaliptikus Ámos-rajzokon gyakori szereplő Anna Margit, nemcsak portrékat rajzol róla emlékezetből, hanem beilleszti angyalai közé és a munkaszolgálat életformáját, eseményeit dokumentáló művek közé is. 1944 áprilisáig írt naplójegyzeteiben is főszereplő Anna Margit (nem túlzás azt mondani, hogy neki, hozzá írja vallomásait). Versekben is megfogalmazta sanyarú, megalázó élményeit. Betegségei, leromlott fizikai állapota ellenére 1944 elején még megrajzolta János apokaliptikus jeleneteit, majd a *Szolnoki vázlatkönyv* tintarajzait. Anna Margit, ez a karakteres, erős asszony sem tudta meggyőzni, hogy ne menjen vissza a munkaszázadhoz. Minden segítséget elutasított. Az egyetlen ember, akihez feltétlen bizalom, szeretet kötötte, nem tudta eltéríteni hitétől, amely szerint mindennek úgy kell történnie, ahogy történik. 1944 szeptemberében találkozott utoljára Budapesten, a Lehel úti kaszárnyában. Itt adta át Anna Margitnak vázlatfüzetét, benne 45 és fél kék tintával rajzolt lapot. Nem hajlandó menekülni. A menetet Németországba hajtják. Ohrdruf közelében pusztul el, sírja ismeretlen. Nem jutott neki ravatal, mint ahogy 1943-ban festett *Önarckép ravatalon* című képén remélte.

Anna Margit nagyon rövid ideig viselte a kötelező sárga csillagot. Nem fogadta el a megkülönböztetést. Ő lázadó, ellenálló alkat volt, nem elfogadó, beletörődő, mint Ámos. Kettejük helyett is küzdött az életben maradásért, fő célja volt, hogy férjét megmentse. 1940-től egy hadiüzemben dolgozott, csillagos házba költöztették, végül barátai, Fekete Nagy Béla és Major Máté építészek segítségével, hamis papírokkal bujkált. Anyja és testvére a gettóban vészelte át a „sötét időket”, apját Auschwitzban pusztították el. 1940-től – Ámos munkaszolgálatával egy időben – képeinek stílusa, színvilága megváltozott. Továbbra is festett önarcképeket, ezeket megilleti a „háborús” jelző. A vidám fiatalasszonyból szorongásokkal teli, a szenvedőkkel együtt érző, érett művész lesz. Önarcképein is megjelenik a bábu (*Önarckép bábuval*, 1940), bábuserozata reprezentálja a kort, amelyben alkotott, rokoníthatók a kortárs európai művészek hasonló formavilágú és szellemiségű műveivel (Miró, Klee, Picasso). Önarcképein és bábuin tükröződik a magány, az egyedüllét, a társ, Ámos Imre hiánya.

A kiállítási lehetőségek is beszűkültek. A németek 1944 márciusi bevonulásáig a zsidó vagy annak tartott művészek már csak az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület (OMIKE) által rendezett művészaukciókon (1939-től) és kiállításokon szerepelhettek. Anna Margit gondoskodott arról, hogy mindketten jelen lehessenek munkáikkal a szentendrei barátokkal (Vajda Lajos, Vajda Júlia, Szántó Piroska, Bálint Endre stb.) együtt. Ámos Imre mind a hat képzőművészeti kiállításon szerepelt, az elsőn, 1939 decemberében a zsidó ünnepekről készült 14 eredeti metszetével (*Chanuka, Purim, Sátoros ünnepek* stb.), néhány akvarellal (*Próféta*). Az utolsón, 1944 februárjában ugyancsak grafikákkal és akvarellekkal vett részt. Anna Margit az első kiállításon (1939. december) tusrajzokkal, főleg önarcképekkel jelentkezett. Az utolsón (1944) nem állított ki.

Sokáig várja vissza Ámost, nem akar beletörödni elvesztésébe. A szentendrei baráti körből nő ki a háború után az Európai Iskola nevű szellemi közösség, amelyben természetes módon Ámos Imrét is egyenjogú tagnak tekintik. Anna Margit kettejük nevében rendkívül aktívan vesz részt a közös munkákban, a kiállításokon.

Ámos 1944 novemberében vagy decemberében halt meg a türingiai erdőben felállított koncentrációs táborban. Halálának időpontja ismeretlen. Vannak, akik szerint nagyon korán megérezte,

hogy nem menekülhet (*A halál angyala*, 1938, a halálfélelemről szól). Anna Margit 1945 után tenyérnyi önarcképeket fest olajjal papírra (*Özvegy*, 1945; *Önarckép*, 1946). Ugyanolyan tragikusak, mint apokaliptikus arcképsorozata, amely a háború utáni magyar képzőművészet legjelentősebb művei közé tartozik.

1945–46-ban egyre több zsidó származású képzőművészről derül ki, hogy mártírhalt. Farkas István 57 évesen, Örkényi Strasser István szobrász 39 évesen.

Barátainak többsége értetlenül fogadja, hogy Anna Margit férjhez megy Péter Imre rajztanárhoz, újságíróhoz, aki munkaszolgálatos társa volt Ámosnak. 31 éves, amikor 1944 végén özvegyen marad. Két fia születik, de a házasság hamar megromlik (törvényesen 1961-ben válnak el). Pénzkereső munkákat vállal, vezeti a háztartást, és fest rendületlenül. És gondolja Ámos Imre hagyatékát azzal az eltökélt szándékkal, hogy múzeumot hoz létre az emlékére (ez 1984-ben valósul meg Szentendrén, ma is működik kettejük nevében).

1945-ben még mindig reménykedik Ámos hazatérésében, de önarcképei, bábuai sugallják, hogy tudja: reménytelen. A háború végén több *Félelem* (1945) című expresszív, intenzív, szürreális képet fest, ezeken hangsúlyos groteszk humor és valami olyan kívülállás, távolságtartás, magány, ami egyre inkább művei jellegzetességévé válik. Nemcsak a szoros szimbiózis, egymásra hangoltság szűnik meg házastársával, hanem a képzőművészeti szellemi rokonság is, ami kapcsolatuk első évtizedében munkásságukba is beleépült.

Anna Margit 1945 és 1948 között az Európai Iskola tagjaként – immár Ámos Imre nélkül – több egyéni és csoportos kiállításon szerepelt. Fő motívuma az antropomorf bábu. Az 1948-ban festett *Együtt* című olajkép mintha Ámossal való kettősüket idézné meg, azt a terhet, amit a túlélő cipel, aki túlélte a borzalmakat, párja elvesztését. Mindkettejük élete jellegzetes közép-európai zsidó sors: a hívó, törekeny alkatú férfi kiszolgáltatottsága, majd pusztulása a munkaszolgálatban, a lágerben és az erős, küzdő, ellenálló nő, aki barátai segítségével bujkál Budapesten, túléli a nyilas idők szörnyűségeit, és élete végéig küzd a nyomasztó élményekkel, a férj, az apa, az unokatestvér hiányával.

Aztán 1948-tól teljes fordulat, a Rákosi-rendszer betiltja az Európai Iskolát, a modern, korszerű művészet perifériára szorul. „Mert elhagyatnak akkor mindenképpen” – írja Pilinszky János az *Apokrif*-ben (1956). Ámos eltűnésével Anna Margit már átélte, „mily

üres a világ”. Húsz évig nem állíthatott ki (csak majd 1968-ban az Ernst Múzeumban). Rázárult a műterem ajtaja. Újra szegénység, alkalmi munkák. Nem adja fel, még a betegségek (tbc) ellenére sem. Túlélő alkat – ellentétben a békés, szelíd Ámossal. És fest (*Táncoló önarckép*, 1950), ahogy fia, az ötvösművész, szobrász Péter Vladimír fogalmazta egy interjúban: „az ajtók mögött élt a művészete” (2014). Rövid szünetektől eltekintve alkotott.

Az önarcképek, bábuk között megjelenik egy új téma: az özvegy, természetesen ez is önmaga. Még akkor is, ha parasztasszonyként jelenik is meg, mint az 1969-ben festett *Özvegyen*, vagy arca nem látszik, fehér lepel alá rejti (*Özvegy*, 1976, Ferenczy Múzeum), a magányos nő mellett egy üres szék, jobbra fent a remény fehér galambja repül ki a képből. 1962-ben is készült hasonló címmel egy pasztellkréta kép (Antal–Lusztig Gyűjtemény).

2016-ban nyílt a szentendrei Ámos Imre – Anna Margit Múzeumban *Utolsó ítélet* című kiállítása, amelyen a hetvenes–nyolcvanas években festett emlékképei voltak láthatók. Jelentős részük a holokauszt okozta traumákat idézi fel. Biblikus témájú festményei főként Ámos Imre hiányáról szólnak (*Éden*, 1970). Szinte ikonszerűek az *Özvegy* című képek, vallomások a festő közérzetéről, magányáról. Ez utóbbi címmel is több műve készült (*Magány*, 1978). Memento mori művei a halál drámaiságáról szólnak személyes és történelmi tapasztalatai alapján (*Haláltangó*, 1980; *Halál angyala*, 1983). Utolsó, erőteljes hangvételű, fokozott színvilágú korszakában is állandóan jelen van Ámos Imre.

A két festőről szóló szakirodalomban hangsúlyossá vált az a megközelítés, hogy 1930-tól, megismerkedésüktől kezdve a két művész életpályája, alkotói tevékenysége folytonos egymásra reflektálás. Nem ritka az a megfogalmazás, amely szerint Anna Margit alárendelődött Ámos Imrének, átvette, követte világképét és lírai expresszív festésmódját, szürreális látomásosságát. Kétségtelen, magányosságuk, egyre inkább háttérbe szorítottságuk, a zsidó sors még szorosabbra fonta kapcsolatukat. Kétségtelen, mindkettejüknek a másik volt a legfontosabb lény, a biztos háttér, ráadásul az élethelyzetük miatt egy térben voltak kénytelenek dolgozni, látták azt a folyamatot, ahogy műveik alakultak. A kölcsönhatás kétségtelen, ám lényeges szellemi, elkötelezettségbeli és stiláris különbségek bizonyítják egyéni alkotói mivoltukat, szuverenitásukat. Kállai Ernő már 1942-ben megfogalmazza ezt kiállításkritikájában, és felhívja a figyelmet Anna Margit erőteljes egyéniségére, markáns,

mindenki másétól megkülönböztethetetlen képi nyelvére. Más a hithez, a zsidó valláshoz, a „sötét időkhöz” való visszanyúlásuk, a szimbólumrendszerük, emberitest-ábrázolásaik, önarcképeik rétegzettsége, komponálásmódjuk és színviláguk, festői gesztusaik, ecsetkezelésük.

1930-tól 1944-ig teljes az összetartozás. Ahogy József Attila írja már nagyon fiatalon: „Szövetség ez már, nem is szerelem.” Anna Margit csaknem fél évszázaddal éli túl férje tragikus halálát, eltűnését. Ámos jelenléte további életében is meghatározó.

1991-ben végrendelete szerint hamvait a szentendrei Ámos Imre – Anna Margit Múzeum udvarán helyezik el. Ámos Imrének és Anna Margitnak a róluk elnevezett szentendrei múzeumon kívül jelentős hazai múzeumokban és magángyűjteményekben láthatók műveik, ahol rendszerint a tájékoztatók, katalógusok is kiemelik emberi és szakmai összetartozásukat, a kölcsönhatást munkásságukban. Anna Margit fia, Péter Vladimír édesanyja eredeti műveiből ajándékoz Borota község önkormányzatának, ahol a festő született. A Koch borászat falán 2021 óta emléktábla hirdeti a község híres szülöttjének nevét, és egy gyerekjátászóteret is elneveztek róla. Ámos Imrének 2005-ben nyílt szülőhelyén, Nagykállón képtára. 52 olajfestmény, akvarell, grafika, melyeket Anna Margit ajándékozott a szülővárosnak, mely híres zarándokhely a haszid csodarabbi sírja miatt.

1969-ben jártam először Anna Margit Fillér utcai lakásában, műtermében azzal a céllal, hogy kismonográfiát írjak róla (1971-ben jelent meg a Képzőművészeti Alap Kiadónál). Már a második látogatáskor hosszan beszél Ámos Imréről, és számos rajzát is megnézhettem. Mindvégig, amíg rendszeresen jártam hozzá (20 évig), folyamatosan megidézte Ámost és munkásságát.

Meglepően sok fekete-fehér fotó maradt ketjükről az 1930–1942 közötti időből, zömében kettős portrék. Az alacsony, szép arcú, impulzív, nőies, határozott nő és a törekeny, szelíd, visszahúzódó, melankolikus férfi összetartozásáról. Bensőséges együttlétükről. Szerelmükről, melyet társa szörnyű, kegyetlen halála sem tudott megszüntetni a túlélőben. Magányában, özvegyiségében is társa maradt a 17 évesen megszeretett embernek, mint ezt önarcképei és a hetvenes évektől festett, a holokauszt élményén alapuló szürreális festményei bizonyítják.

Első megjelenés: *Kultúra és Közösség*, 2024. 2. szám, 105–114.